

XXIII NAUČNA KONFERENCIJA
„PEDAGOŠKA ISTRAŽIVANJA I ŠKOLSKA PRAKSA“

*Kvalitativna istraživanja
u društvenim naukama:
od ličnog iskustva do socijalnih praksi*

ZBORNİK SAOPŠTENJA

Urednici
Vladimir Džinović
Sanja Grbić

23. i 24. novembar 2018.

Filozofski fakultet
Univerziteta u Beogradu

PROGRAMSKI ODBOR

Predsednik

dr Vladimir Džinović, naučni saradnik
Institut za pedagoška istraživanja, Beograd

Članovi

Dr Dušan Stojnov, redovni profesor
Filozofski fakultet Univerziteta u Beogradu

Dr Jelena Pavlović, viši naučni saradnik
Institut za pedagoška istraživanja, Beograd

Dr Slavica Ševkušić, viši naučni saradnik
Institut za pedagoška istraživanja, Beograd

Dr Zora Krnjaić, viši naučni saradnik
Institut za psihologiju Filozofskog fakulteta Univerziteta u Beogradu

Dr Nikoleta Gutvajn, naučni saradnik
Institut za pedagoška istraživanja, Beograd

Dr Ivana Stepanović Ilić, naučni saradnik
Institut za psihologiju Filozofskog fakulteta Univerziteta u Beogradu

Dr Biljana Stanković, docent
Filozofski fakultet Univerziteta u Beogradu

Dr Nataša Simić, naučni saradnik
Institut za psihologiju Filozofskog fakulteta Univerziteta u Beogradu

Dr Marina Videnović, naučni saradnik
Institut za psihologiju Filozofskog fakulteta Univerziteta u Beogradu

ORGANIZACIONI ODBOR

Predsednik

msr Sanja Grbić, istraživač pripravnik
Institut za pedagoška istraživanja, Beograd

Članovi

msr Ana Đorđević, istraživač saradnik
Institut za psihologiju Filozofskog fakulteta Univerziteta u Beogradu

ORGANIZATORI SKUPA

INSTITUT ZA PEDAGOŠKA ISTRAŽIVANJA
Dobrinjska 11/3 • 11 000 Beograd • Srbija
www.ipi.ac.rs

INSTITUT ZA PSIHOLOGIJU, FILOZOFSKI FAKULTET U BEOGRADU
Čika Ljubina 18-20 • 11 000 Beograd • Srbija
www.f.bg.ac.rs/instituti/IPS/o_institutu

Napomena. Saopštenja saradnika Instituta za pedagoška istraživanja i saradnika Instituta za psihologiju predstavljaju rezultate rada na projektima „Unapređivanje kvaliteta i dostupnosti obrazovanja u procesima modernizacije Srbije“ (br. 47008), "Od podsticanja inicijative, saradnje i stvaralaštva u obrazovanju do novih uloga i identiteta u društvu“ (br. 179034) i „Identifikacija, merenje i razvoj kognitivnih i emocionalnih kompetencija važnih društvu orijentisanom na evropske integracije“ (br. 179018), čiju realizaciju finansira Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije.

SADRŽAJ

PLENARNA SAOPŠTENJA	7
SLIKA SVETA KOJA NASTAJE U KVALITATIVNIM ISTRAŽIVANJIMA: ŠTA DOLAZI POSLE REFLEKSIJE U OGLEDALU?	9
Dušan Stojnov	
O SVRSISHODNOM KOMBINOVANJU KVANTITATIVNIH I KVALITATIVNIH METODA U OBRAZOVNIM NAUKAMA: KOMPLIKOVANO, ALI NEOPHODNO.....	13
Aleksandar Baucal	
EPISTEMOLOGIJA I POLITIKA KVALITATIVNE PARADIGME	15
Gordana Jovanović	
OPOZICIJA KVANTITATIVNO/KVALITATIVNO I ODRŽAVANJE DRUŠTVENOG STATUSA QUO?	19
Marjeta Mencin-Čeplak	
TUMAČENJE, MOĆ, VIŠESTRUKOST SUBJEKTA.....	22
Vladimir Džinović	
DEO I: LIČNA ZNAČENJA I LIČNI DOŽIVLJAJI	25
LIČNI DOŽIVLJAJ TELESNOSTI MLADIH KOJI SE BAVE BREJK DENSOM	26
Isidora Popović, Tijana Nikitović, Ksenija Krstić	
ULOGA POZITIVNIH I NEGATIVNIH SEĆANJA U IZGRADNJI IDENTITETA MLADIH U NADOLAZEĆEM ODRASLOM DOBU.....	31
Tijana Nikitović, Sara Petrović, Ljubica Petrović, Mina Čolić, Iris Žeželj	
ODNOS MAJKI PREMA SEKSUALNOJ ORIJENTACIJI I RODNOM IDENTITETU LGBT DETETA U PROCESU AUTOVANJA NJIHOVE DECE.....	36
Vedrana Mirković, Ivan Jerković	
PROCES DONOŠENJA ODLUKE O ABORTUSU	40
Milica Skočajić, Biljana Stanković	
PERFORMIRANJE RODA I IDENTITETA: ANALIZA LIČNIH ISKUSTAVA DREG KRALJICA U SRBIJI	45
Teodora Đorđević, Kristina Grujić, Marta Humo, Katarina Jeremić, Marko Babić, Ana Đorđević	
PSIHOLOG ILI PSIHOLOŠKINJA? STUDENTKINJE O RODNO OSETLJIVOM JEZIKU	50
Ivana Janković	
KVALITATIVNA ANALIZA CILJEVA NASTAVNIKA PREDMETNE NASTAVE U VASPITNO-OBRAZOVNOM PROCESU	54
Nataša Simić, Dragica Pavlović Babić	
KAKO NASTAVNICI I UČENICI PERCIPIRAJU RODITELJE KAO AKTERE ŠKOLSKOG ŽIVOTA	59
Dušan Mandić, Selena Vračar	
IZAZOVI SAVETODAVNOG RADA U ŠKOLSKOM KONTEKSTU IZ PERSPEKTIVE PEDAGOGA	63
Senka Slijepčević, Slađana Zuković	

RAZLOZI POVRATKA U SRBIJU NAŠIH STIPENDISTA ŠKOLOVANIH U INOSTRANSTVU

Nena A. Vasojević*

Inovacioni centar Mašinskog fakulteta u Beogradu, Univerzitet u Beogradu

Zora Krnjaić

Institut za psihologiju, Filozofski fakultet, Univerzitet u Beogradu

Snežana Kirin

Inovacioni centar Mašinskog fakulteta u Beogradu, Univerzitet u Beogradu

Uvod. Migracije predstavljaju značajnu pojavu u savremenom društvu koja privlači i pažnju javnosti, a posebno kada je reč o migracijama obrazovanih mladih koji napuštaju svoju zemlju u potrazi za boljim obrazovanjem i profesionalnim usavršavanjem. Trajne migracije, pojava da mladi akademski obrazovani ljudi odlaze iz zemlje i više se ne vraćaju, u našoj javnosti se tretira kao „egzodus mozgova“, odnosno kao problem gubitka stručnjaka. Međutim, neophodno je da kada govorimo o migracijama imamo u vidu i privremene migracije, kao i dobiti od migracija, odnosno od protoka visoko stručne radne snage. Relevantna literatura ukazuje da je tema trajnih migracija dominantna, dok je znatno manje zastupljena tema privremenih migracija koja se odnosi na mlade koji odlaze u inostranstvo da bi se školovali i usavršavali, a potom se vraćaju u svoju zemlju i tu nastavljaju da žive i rade (Jöns, 2009; Lee & Kim, 2010; Vasojević & Filipović, 2017). Istraživanja fenomena povratka visoko obrazovanih stručnjaka u zemlju ukazuju na to da povratnici imaju potencijal da postanu razvojna snaga zemlje (King, 2000). Realizacija tog potencijala zavisi od prepreka sa kojima se povratnici suočavaju i podrške koju imaju u njihovom prevazilaženju (Bodrožić, 2014).

U istraživanju koje je obavljeno devedesetih godina prošlog veka, naši akademski najuspešniji studenti kao razlog za potencijalni odlazak u inostranstvo najčešće navode mogućnosti usavršavanja i bavljenja naučnim radom, a kao preferirane zemlje prepoznate su SAD, zemlje Zapadne Evrope i nešto ređe Kanada (Krnjaić, 2002). Za ove studente primarni razlozi za migriranje, koji su važniji od ekonomskih i ličnih razloga, jesu razlozi naučne prirode i uslovi rada u inostranstvu: nivo naučno-istraživačkog rada i njegove organizacije, postojanje velikog broja naučno-istraživačkih centara, brži protok informacija i slično.

Studije koje se bave uzrokom migracija temelje se uglavnom na „push-pull“ teorijama u kojima se ističe da je dinamika migracije visoko obrazovanih lica uslovljena nivoom ekonomskog razvoja zemlje porekla migranta i zemlje primaoca. U tom smislu, govori se o

* Email: nenavasojevic@hotmail.com

faktorima koji podstiču na odlazak iz zemlje („push factor“) i onima koji privlače migrante („pull factor“) ka određenim centrima (Filipović, 2012). Faktori koji podstiču na odlazak iz Srbije odnose se na društveno-političko i ekonomsko stanje u zemlji (Pudar, Krstić i Radovanović, 2015). Vasojević i saradnici ističu da stipendisti kao glavne motive za školovanje u inostranstvu navode kvalitetnije studije, nemogućnost izučavanja naučne oblasti u matičnoj zemlji, kao i sticanje novih iskustava (Vasojević, Kirin & Marković, 2018). Kada je reč o razlozima za povratak, podaci istraživanja o visoko obrazovanim migrantima koji su otišli iz Srbije devedesetih godina (Predojević-Despić, 2017) pokazuju da su izgledi za povratak naših stručnjaka iz Amerike i Kanade izvesniji za one koji rade na univerzitetima i pri istraživačkim centrima, kao i za stručnjake iz oblasti društvenih nauka. Cilj ovoga rada je da se sagledaju (do sada malo istraženi) razlozi zbog kojih su se naši visoko obrazovani stručnjaci školovani u inostranstvu vratili u Srbiju.

Metod. U ovom radu predstavljen je deo rezultata obimne studije u kojoj su učestvovali naši povratnici, najuspešniji studenti koji su se školovali u inostranstvu kao stipendisti domaćih ili stranih fondova, a koji su po povratku u zemlju zasnovali radni odnos (N=96).

Za potrebe istraživanja konstruisan je upitnik za prikupljanje procena naših povratnika o različitim aspektima dobrobiti koje imaju od školovanja u inostranstvu u svom profesionalnom radu (zaposlenje, mogućnosti za primenu znanja na radnom mestu, mogućnost odlučivanja, itd.), kao i utvrđivanje motiva za odlazak na školovanje u inostranstvo i motiva za povratak u zemlju. Upitnik sadrži pitanja koja se odnose na socio-demografske podatke (17), ispitivanje stavova i procena povratnika o tome koliko je školovanje u inostranstvu važno za njihov profesionalni rad i razvoj (31 pitanje u obliku petostepene Likertove skale) i pitanja otvorenog tipa (2). Istraživanje je sprovedeno tokom 2015. godine.

Rezultati. Za potrebe ovoga rada urađena je tematska analiza odgovora na pitanje otvorenog tipa o motivima naših ispitanika za povratak u Srbiju (Braun & Clarke, 2006). Induktivnim putem izdvojene su teme u osnovi obrazloženja koje su davali ispitanici. Teme se odnose na: obavezu (ugovornu) i osećaj dužnosti prema zemlji; potrebu da se doprinese društvu i razvoju nauke u Srbiji; razloge lične prirode; nemogućnost ostanka u inostranstvu; porodične razloge koji se odnose na veze sa primarnom porodicom kao i podizanje i vaspitavanje dece u svojoj zemlji. Odgovori najčešće sadrže više od jedne teme, a dominiraju razlozi privatne i porodične prirode. Ovo su neki od odgovora:

„Privatni razlozi (porodica) na prvom mestu, a zatim i osećaj dužnosti da nešto pokušam da uradim u Srbiji gde sam imala školovanje plaćeno iz budžeta i dobila sam i nekoliko stipendija. Osim toga imam želju da zaista uradim koliko mogu da se popravi situacija u nauci u Srbiji“

„Dosadilo mi je da živim u emotivnom i socijalnom vakuumu“

„Želeo sam svoje dete da gajim u svojoj zemlji, i verovao sam da mogu da pomognem Srbiji na više načina - dakle postigao sam u karijernom i naučnom smislu više nego što sam i mogao da zamislim, pa sam mislio da ću moći da dam doprinos društvu. Ali, loše sve to ide pa sam morao opet da jurim fondove i stipendije i da idem preko na neko vreme“.

„Osnovni razlozi zbog kojih sam se vratio su privatne prirode. Osim toga, u vreme kada sam stekao doktorat (2006. godina) delovalo je da se ekonomska i politička situacija u Srbiji popravljaju, te je i to uticalo na moju odluku“.

„Porodica, posao (koji me je čekao – vratila sam se na isto radno mesto kao i pre studija), nastavak školovanja. Takođe, mislim da su i papiri imali presudan značaj – vrlo je teško ostati u inostranstvu i izdržati finansijski period traženja posla“.

„Kada sam se vratila, mislila sam da znam, posle dve godine više ne znam. Srbija nije ono što sam očekivala. Ovde samo napomena da sam ja posle doktorskih studija provela još sedam godina kao postdok, a za 13 godina mnogo toga se promenilo.“

Diskusija i zaključak. Za razliku od motiva koji se navode za odlazak u inostranstvo (razlozi školovanja i usavršavanja, ekonomski razlozi, i razlozi lične i porodične prirode), rezultati ukazuju da su se naši ispitanici vratili u Srbiju pre svega iz privatnih i porodičnih razloga. Pri tumačenju dobijenih podataka treba imati na umu studije koje ukazuju na teškoće povratnika i koje se bave fenomenom „povratnog kulturnog šoka“ (npr. Oberg, 1958; prema: Bodrožić, 2014). Neke studije govore o tome da je kod povratne migracije ideja „povratka kući“ samo iluzija i da su odsustvo sreće i nezadovoljstvo tipični ishodi (npr. Chambers, 1994). Druge studije ističu da povratak kući može biti oslobađajuće iskustvo (npr. Kibreab, 1999; prema: Bodrožić, 2014). Treća grupa studija tvrdi da povratnu migraciju karakteriše intrinzička dualnost, koja uključuje i zadovoljstvo i nezadovoljstvo (King, 2000). Štaviše, na odluku studenta da se vrati u matičnu zemlju ili da ostane u zemlji domaćina utiče mešavina faktora koji se odnose na privrednu i ekonomsku sferu i faktora koji se odnose na porodicu (Lee and Kim, 2010). Mogli bismo se složiti sa tvrdnjom da svaki pojedinačni proces povratne migracije može da se posmatra kao „socijalni projekat“, koji za cilj ima kreiranje budućnosti u zemlji porekla i da je to jedna vizija sa otvorenim ishodom (Stefansson, 2004).

Povratak mladih i visokoobrazovanih kadrova, kao i njihov odlazak iz zemlje, ne može da se tretira samo kao individualni izbor. Razumevanje povratka zahteva da uzmemo u obzir kulturološke osobenosti koje se odnose na vezanost za užu i širu porodicu, kao i odlike zajednice u kojoj je pojedinac radno angažovan.

Ključne reči: *migracija, stipendisti, motivi povratka, egzodus mozgova*

Literatura

- Bodrožić, Z. (2014). The return of highly skilled migrants to Serbia. *Psihološka istraživanja*, 7(1), 55–75.
- Braun, V. & Clarke, V. (2006). Using thematic analysis in psychology. *Qualitative Research in Psychology*, 3, 77–101. doi:10.1191/1478088706qp063oa
- Chambers, I. (1994). *Migrancy, culture, identity*. London & New York: Routledge.
- Filipovic, J. (2012). *Management of a diaspora virtual university as a complex organization: Serbian diaspora virtual university: An emerging leadership of a nation*. LAP Lambert Academic Publishing: Germany
- Jöns, H. (2009). 'Brain circulation' and transnational knowledge networks: studying long-term effects of academic mobility to Germany, 1954–2000. *Global networks*, 9(3), 315–338.
- King, R. (2000). Generalizations from the history of return migration. In B. Ghosh (Ed.), *Return migration: Journey of hope and despair?* (pp. 7–55). Geneva: UN & IOM.
- Krnjaic, Z. (2002). *Intellectual giftedness in young people*. Beograd: Institut za psihologiju.
- Lee, J. & Kim, D. (2010). Brain gain or brain circulation? U.S. doctoral recipients returning to South Korea. *Higher education*, 59(5), 627–643
- Pudar, D., Krstic, G. & Radovanovic, N. (2015). *Studying abroad and coming back to Serbia*. Beograd: Institut ekonomskih nauka.
- Stefansson, A. H. (2004). Homecomings to the future: From diasporic mythographies to social projects of return. In F. Markowitz & A. H. Stefansson (Eds.), *Homecomings: Unsettling paths of return* (pp. 2–20). USA: Lexington Books.
- Vasojevic, N., Kirin, S. & Markovic, P. (2017). Research on scholarships holders who studied abroad and returned to Serbia. *Management: Journal of Sustainable Business and Management Solutions in Emerging Economies*, 22(2). doi: 10.7595/management.fon.2017.0020
- Vasojevic, N. & Filipovic, M. (2017). Medical students, beneficiaries of the state scholarships of the Republic of Serbia, and their education in the 21st century: The possibility of improvement. *Sociologija*, 59(2), 189–205. doi.org/10.2298/SOC1702189V